

Богдан ЗЕК*

Нацистські злочинці на службі у МДБ-КДБ: волинський слід

Мета дослідження через долі двох волинян – А. Кошелюка і Я. Корнелюка – розкрити процес життєвого вибору в умовах Другої світової війни та післявоєнного часу. Вони проходили службу у допоміжній поліції, перебували в УПА, але в результаті стали агентами органів держбезпеки. Автор зробив спробу аналізу злочинних дій, які їм інкrimінувалися, розглянув мотиви, які спонукали їх до ухвалення таких рішень, намагався знайти відповідь на питання: як і чому нацистські злочинці опинилися на службі в органах радянської держбезпеки.

Методологія дослідження. Для досягнення поставлених цілей було використано загальнонаукові та спеціальні історичні методи пізнання. Серед перших стали у нагоді практики дедукції та індукції, аналізу і синтезу, порівняння. Безпосередніх результатів дослідження вдалося досягти завдяки використанню інструментів просопографічного, історико-проблемного та історико-описових методів.

Висновки. У результаті дослідження вдалося встановити біографії А. Кошелюка і Я. Корнелюка в період Другої світової війни, у контексті проблеми дилеми вибору, порівняно їхні життєписи, визначено спільні характерні риси. Поряд із розглядом злочинів, що їм інкrimінувалися, наведені пояснення та можливі мотиви, які впливали на ухвалення їхніх рішення. Встановлено, що А. Кошелюк і Я. Корнелюк погодилися співпрацювати із радянськими спецслужбами, які покривали їхні злочини, вчинені у період нацистської окупації та під час перебування на нелегальному становищі. Разом із співробітниками держбезпеки та міліції вони брали участь у боротьбі з українським визвольним рухом. Незважаючи на співпрацю, через 12 років ці особи були арештовані і згідно судового вироку розстріляні.

---

* Зек Богдан Миколайович – кандидат історичних наук, завідувач науково-експозиційного відділу новітньої історії Волині Волинського краєзнавчого музею; zekbohdan@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7116-7487>.

Ключові слова: А. Кошелюк, Я. Корнелюк, поліція, злочин, УПА, радянські спецслужби.

Після завершення Другої світової війни і до часу розпаду СРСР органи держбезпеки проводили наполегливий розшук осіб, які співпрацювали із нацистською адміністрацією у період окупації. Серед підсудних опинялися не лише ті, хто здійснив злочини проти людяності, був причетний до вбивств цивільного населення чи військовополонених, але й ті, хто ставав жертвою сфабрикованих кримінальних справ. Результатом розшуку та розслідування ставали показові судові процеси, що влаштовувалися не лише для покарання злочинців, але й з ідеологічною метою. Акцентуючи увагу на злочинах нацистів та їхніх поплічників, вище політичне керівництво СРСР намагалось відвернути увагу населення від перманентного державного терору, що здійснювався комуністичним керівництвом на теренах України. Тому будь-які контакти із нацистською окупаційною владою показово категорично засуджувалися комуністичним режимом.

Водночас кремлівське керівництво замовчувало обставини довоєнного співробітництва із нацистською Німеччиною та участь у поділі сфер впливу у Східній Європі. Відомий пакт про ненапад радянськими пропагандистами інтерпретувався як спроба відвернути/відсточити участь СРСР у світовій війні.

Але довоєнний союз А. Гітлера і Й. Сталіна мав своє гібридне відлуння і після завершення Другої світової війни. Із розsecречених архівів стало відомо, що радянські спецслужби використовували у ролі агентів колишніх нацистських злочинців, максимально приховували їхні злочини до часу, коли вони становили непотрібними для подальшої оперативної роботи.

Використання нацистських злочинців радянськими спецслужбами, як загалом, так і безпосередньо на прикладі Волині, не знайшло свого окремого висвітлення у комплексному дослідженні. У контексті вивчення спектру історичних подій увагу дослідників частково привертала проблема розшуку колаборантів співробітниками держбезпеки. Насамперед варто звернути увагу на розвідки В. Барана, Ф. Павлючик, В. Токарського,

Д. Веденеєва, В. Трофимовича, М. Кучерепи¹, О. Сущук² про історію органів радянської держбезпеки на теренах Волині. Основою для подальших досліджень із зазначеної теми став також значний доробок дослідника українського визвольного руху Я. Антонюка³.

Співпраця органів держбезпеки із нацистськими злочинцями у післявоєнний період на регіональному рівні ще не стала предметом наукової дискусії. Відтак метою зазначеного дослідження став аналіз випадків співпраці співробітників органів держбезпеки Волинської області із їхніми ідейними супротивниками – тими, хто вчиняв злочини під час нацистської окупації. Досягнення зазначеної мети передбачає виконання наступних завдань:

- висвітлення біографії осіб, які пройшли шлях від служби в окупаційних поліційних формуваннях до співпраці з радянськими органами держбезпеки;
- визначення причетності цих осіб до скоених злочинів у військовий час;
- характеристика напрямів діяльності поплічників нацистів як завербованих агентів;
- аналіз механізму проведення слідчих дій після оголошення підозри про вчинення злочинів;
- висвітлення перебігу судового процесу;

---

¹ Історія органів державної безпеки на Волині: док.-публ. вид-я / наук. ред. М. М. Кучерепа; за заг. ред. В. А. Мельниковича. – Луцьк: Ініціал, 2012. – 240 с.

² Сущук О.П. Агентурно-оперативна робота радянських карально-репресивних органів у Волинській області (1944–1953) // Гуманітарний журнал. – 2006. – № 3–4 (31–32). – С. 148–154.

³ Антонюк Я. Злочинець чи жертва? Непростий життєпис коменданта боївки СБ Івана Данилевича (1920–1964) // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії: наук. зб. – Ковель: ТОВ «Ковельська міська друкарня», 2018. – Вип. 65. – С. 5–12; Його ж Український визвольний рух у постаттях керівників. Волинська та Брестська області (1930–1955). Серія «Літопис УПА». Бібліотека. – Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2014. – Т. 13. – 1072 с.

- на прикладі окремих осіб розкрити дилему вибору людини під час війни.

Об'єктом нашого зацікавлення стали життєписи двох волинян – Андрія Кошелюка і Якима Корнелюка, які мали не лише подібну, а більшою мірою спільну біографію. Життєві події їх об'єднували, згодом їхні долі йшли порізно, але врешті вони знову опинилися разом – на лаві підсудних.

A. Кошелюк на службі у допоміжній поліції

Із попереднього життєпису А. Кошелюка відомо небагато. Він народився у 1911 р. у с. Річиця, нині Ковельського району Волинської області, закінчив 3 класи школи⁴. У селі мав вуличне прізвисько «Орудіє»⁵, працював у майстерні із виготовлення черепиці. Зі слів Кошелюка, його одного разу обікрали та поцупили швейну машину. Після цього польська поліція дозволила мати пістолет. Однак через рік зброю відібрали. Оскільки під час одного із свят Кошелюк, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, відкрив стрілянину у с. Щедрогір⁶. За свідченнями мешканця сусіднього с. Піски-Річицькі, члена КПЗУ⁷ Ісаака Северенюка, А. Кошелюк був «агентом польської спецслужби» і мав 6-ти зарядний пістолет «Браунінг»⁸. Чи дійсно Кошелюк співпрацював із польськими силовиками – ще варто з'ясувати. Але свідчення згаданого свідка можуть бути упередженими, адже під час нацистської окупації Кошелюк тричі його арештовував⁹.

А. Кошелюк, 1958 р.

⁴ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 7.

⁵ Там само, арк. 111.

⁶ Там само, арк. 157–158.

⁷ КПЗУ – Комуністична партія Західної України.

⁸ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 2, арк. 93.

⁹ Там само, арк. 95.

А. Кошелюк вступив у допоміжну поліцію свого села на запрошення, а, можливо, й під тиском старости та місцевого коменданта у березні 1942 р.¹⁰ Після нападу радянських партизан влітку того ж року на містечко Ратнє¹¹ всі німецькі установи із сіл були переведені до містечка. Відтак, Кошелюк разом з іншими поліцейськими Річиці продовжили службу у Ратному¹².

Поряд із безпосереднім обов'язком підтримки громадського порядку, допоміжна поліція була задіяна в реалізації нацистської окупаційної політики. Таким чином, перед Кошелюком постало дилема вибору: виконувати накази, мати права і преференції або ж постійно остерігатися загроз, які поставали у житті під нацистською окупацією. Кошелюк обрав перший шлях. Аби зрозуміти, коли він діяв за власним вибором, наказом командуванням чи ставав заручником обставин, що могли загрожувати йому чи його родині, кожен з випадків потребує докладного вивчення. Принаймні, варто перерахувати, які злочини інкримінували Кошелюку слідчі, у чому він зізнавався сам і що розповідали свідки. З огляду на показовий судовий процес у майбутньому, слідство могло звинувачувати його і в тому, чого він не вчиняв, аби справа набула ще більшого резонансу. Поряд із цим, успішне закриття кримінального провадження відкривало нові кар'єрні перспективи для самих слідчих. Отже, що ж інкримінували Кошелюку?

На території тодішнього Ратнівського району допоміжна поліція вела боротьбу з радянськими партизанами. Влітку 1942 р. А. Кошелюк разом з іншими шуцманами здійснили спробу арешту двох радянських підпільників у с. Підріччя¹³. У результаті цієї операції один партизан загинув, інший втік. Поранення отримав один з поліцейських¹⁴. У вбитого був виявлений записник із переліком симпатиків радянського підпілля. У результаті пошуку зазначених осіб Кошелюком та іншими полі-

¹⁰ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 16–17.

¹¹ Колишній райцентр, нині с-ще у Ковельському р-ні Волинської обл.

¹² ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 22.

¹³ Ймовірно мається на увазі с. Підборіччя Камінь-Каширського р-ну.

¹⁴ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 41–45.

цейськими під час втечі був вбитий мешканець с. Котуш¹⁵ Семен Придатко – зв'язковий партизан¹⁶. У с. Черче¹⁷ арештовано поляка-лісника та Мойсея Гундерича¹⁸. Їхніх дружин розстріляли на місці, а майно забрали¹⁹. Також був арештований житель с. Піски-Річицькі комсомолець Григорій Костючик²⁰, який, за словами Кошеляка, супроводжував радянських партизан до будинків, де проживали родини поліцейських. Партизани били усіх тих, хто контактував з німцями²¹ та забирали їхнє майно²².

Кошеляк брав участь у подальших антипартизанських рейдах. Наприкінці серпня 1942 р. під час одного з таких рейдів у районі с. Мокрани²³ була виявлена група партизан, але вогневий контакт завершився безрезультатно для обох сторін. Наступного дня загін оточив с. Кортеліси²⁴, де була проведена страта 7 місцевих мешканців – членів родин партизан Василя Дордюка, Андрія Ліхвана та двох юнаків із східних областей України, які втекли під час примусового вивезення на роботи до Німеччини (за іншими даними, це були червоноармійці-оточенці)²⁵. Будинки розстріляних були спалені, а майно конфісковано²⁶. Причиною послугувало те, що мешканці села не виконували розпорядження окупаційної адміністрації, що, вочевидь, було пов'язано із діями партизан²⁷. Місцевих жителів передали, що розстріли триватимуть, якщо селяни підтриму-

¹⁵ Нині Камінь-Каширський р-н Волинської обл.

¹⁶ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 55–56.

¹⁷ Нині Камінь-Каширський р-н Волинської обл.

¹⁸ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 7, арк. 206 зв.

¹⁹ Там само, т. 2, арк. 66.

²⁰ Там само, арк. 76.

²¹ Там само, т. 7, арк. 207.

²² Там само, т. 1, арк. 136.

²³ Малоритський р-н Брестської обл. Республіки Білорусь.

²⁴ Ковельський р-н Волинської обл.

²⁵ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 170.

²⁶ Там само, арк. 237.

²⁷ Там само, арк. 63–64.

ватимуть партизан і не виконуватимуть накази окупаційної влади²⁸.

У цей період Кошелюк брав участь в антипартизанській акції у районі с. Сільця-Гірницькі. Зведений загін із 50 німецьких солдатів і 20 поліцейських виявив табір ромів, яких відконвоювали до Ратного²⁹, де вони були страчені. Групу із 30–40 ромів розстріляли поблизу місцевого кладовища³⁰.

Також під час здійснення політики Голокосту нацистська влада залучала місцеву поліцію для пошуку, затримання та конвоювання євреїв до місця розстрілу. Окремі шуцмани брали безпосередню участь у стратах.

Згідно свідчень Кошелюка, влітку 1942 р. поліція Ратного була піднята по тривозі. На 50 автомобілях до селища прибув німецький загін. Комендант місцевої поліції Борис Логвинський наказав підлеглим розділитися на групи по двоє осіб. Доожної із них був закріплений німецький солдат. Вони мали провести зачистку селища, затримати євреїв і відконвоювати їх у центр Ратного. Після цього євреї були вивезені до сусіднього с. Прохід та розстріляні на піщаному узвишші³¹. Загальна чисельність жертв сягнула 2200 осіб³². Як бачимо, під час таких заходів місцева поліція повністю контролювалася німцями.

Через місяць після цієї акції Кошелюк разом з іншими поліцейськими конвоював 20 затриманих осіб, які перебували у камерах, до місцевого кладовища у Ратному, де їх розстріляв комендант Б. Логвинський³³. Ще через кілька тижнів Кошелюк виявив 6 єврейок у Ратному поблизу «сільмагу», де вони перевозувалися і передав їх шуцманам із Маціївського батальйону. Жінок повели у напрямку вул. Зabolотівської, де вони, імовірно, були розстріляні³⁴.

²⁸ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 209.

²⁹ Там само, арк. 50–51.

³⁰ Там само, арк. 171.

³¹ Там само, арк. 72–75.

³² Там само, т. 2, арк. 134.

³³ Там само, т. 1, арк. 79–80.

³⁴ Там само, арк. 79–81.

Восени 1942 р. Кошелюк разом із групою поліцейських під командуванням Петра Маковецького³⁵ прибув до с. Хотешів³⁶, де їм було наказано розстріляти групу євреїв. За його свідченнями, добровольців на виконавців розстрілу серед поліцейських не було, тому Маковецький наказав підкинути в гору палицю та всім одночасно ловити її руками. Чия рука опиниться зверху, той муситиме виконати його наказ. Після такого «жеребкування» вибір пав на Кошелюка. Пізніше, під час слідства, він стверджував, що вбив чотирьох чи п'ятьох осіб, згодом до розстрілу приєдналися інші поліцейські³⁷. Згідно свідчень очевидців, жертвами стали майже 40 євреїв³⁸. У 1958 р. на цьому місці була проведена поверхнева ексгумація поховання, під час якої виявили частини тіл 7 осіб. У зв'язку з тим, що у ямі була вода, огляд не був завершений³⁹.

Наприкінці літа або на початку осені 1942 р. А. Кошелюк разом з іншими поліцейськими прибув до с. Річиця, аби відконвоювати групу місцевих євреїв до Ратного. Серед останніх була жінка старшого віку – Ревка Перемутер, яка не могла самостійно пересуватися. Кошелюк разом з іншими шуцманами віднесли її на піщану гірку і розстріляли. Пізніше на суді він стверджував, що лише допомагав нести, але сам не стріляв⁴⁰. За результатами ексгумації і подальшої судово-медичної експертизи було виявлено рештки тіла жінки не молодшої 45–60 років, яка загинула чи померла у 1942 р.⁴¹ Пізніше у цьому ж селі Кошелюк

³⁵ Маковецький Петро Іванович («Вовчок», «Дорошенко») – народився у 1910 р. в с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну. На початку нацистської окупації комендант місцевої допоміжної поліції. Згодом перейшов на нелегальне становище, очолював Ратнівський районний провід ОУН. З весни 1943 р. – командир підрозділу УПА. Вбитий радянськими партизанами у 1944 р. у с. Хотешів.

³⁶ Камінь-Каширський р-н Волинської обл.

³⁷ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 25–29.

³⁸ Там само, т. 2, арк. 173.

³⁹ Там само, арк. 236–245.

⁴⁰ Там само, т. 1, арк. 36.

⁴¹ Там само, т. 3, арк. 103.

разом з іншим поліцейським розстріляв малолітнього єврейського хлопчика Пенька – сина коваля Берка Розенштайна. Наказу це зробити їм ніхто не давав⁴². Згодом Кошелюк розповів, що хлопчика забрали на прохання місцевих жителів, які боялися за свої життя. У той час на території району траплялися випадки, коли німці розстрілювали селян, які давали прихисток євреям⁴³. За свідченням Кошелюка, безпосереднім вбивцею став його колега – поліцейський Генелюк⁴⁴. Під час подальшої ексгумації та судово-медичної експертизи були виявлені решти тіла хлопчика віком 12–14 років, який був вбитий у 1942 р.⁴⁵

У відповідь на дії радянських партизанів, 23 вересня 1942 р. допоміжна поліція Ратного разом із іншими формуваннями була задіяна в ході німецької каральної операції у с. Кортеліси. За підрахунками істориків, загальна кількість жертв сягала від 1400 до 2875 осіб⁴⁶. За свідченнями Корнелюка, допоміжна поліція була задіяна в оточенні та відконвоюванні місцевих жителів до центру села. Безпосередній розстріл здійснювали німецькі поліцейські із роти «Нюрнберг». Як свідчив А. Кошелюк, про розстріл він та інші шуцмани довідалися лише тоді, коли він розпочався⁴⁷. Пізніше на суді він заявив, що група поліцейських, де він перебував, зібрала майже 15 осіб і відконвоювала їх до центру села, де вони були розстріляні. Одна дівчина прохала її врятувати, але Кошелюк сам боявся, що його можуть за це розстріляти, тому не зміг їй допомогти⁴⁸, і вона була страчена.

Восени 1942 р. у лісі неподалік с. Краснилівка Камінь-Каширського району поліцейські виявили групу громадян біля

⁴² ДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 36.

⁴³ Зек Б. Трагедія євреїв на Ратнівщині у 1941–1943 pp. // Минуле і сучасне Волині та Полісся. З історії національних меншин на Волині: наук. зб. – Луцьк: Вежа, 2014. – Вип. 49. – С. 42.

⁴⁴ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 7, арк. 208 зв.

⁴⁵ Там само, т. 3, арк. 83.

⁴⁶ Бондарук Л., Зек Б., Ящечко-Блаженка Т. Проект «Україна». Волинь 1939–1946 років. Окупована, але нескорена. – Харків: Фоліо, 2020. – 572 с.

⁴⁷ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 65–68.

⁴⁸ Там само, т. 7, арк. 206.

вогнища. Кошелюк підібрався ближче по-пластунськи і кинув гранату, після чого інші поліцейські відкрили вогонь. Виявилося, що це були єреї, які ховалися в лісі. У результаті загинуло майже 10 осіб⁴⁹.

У той період неподалік с. Мельники-Річицькі, в урочищі Висока Нива Сірченського лісу також була виявлена землянка, де переховувалося 15 єреїв. Кошелюк не тільки брав участь у їхньому розстрілі, але й побив місцевого жителя за відмову закопувати живих дітей. Останній змушений був це зробити⁵⁰. Новий 1943 р. приніс кардинальні зміни у житті Кошелюка. Відтепер він уже не служив нацистській адміністрації, а мав боротися з нею. Наскільки свідомим був його новий вибір – на загал невідомо. Власне про це розповімо у подальшому.

Шуцман Я. Корнелюк

Небагато відомо і про життєпис іншого поліцейського Я. Корнелюка. Він народився 10 (23) серпня 1901 р. у с. Кортеліси. Був одруженим, мав чотирьох дітей: двох синів і доньок⁵¹. Певний час працював заготівельником м'яса⁵², вступив у допоміжну поліцію с. Кортеліси у 1941 р.⁵³ Хоча під час слідства наполягав на тому, що зробив це після знищення села – 25 листопада 1942 р.⁵⁴

Найбільшою загрозою для місцевих поліцейських були радянські партизани, які певний період часу жили поряд з ними, але згодом перейшли на нелегальне становище. Навесні 1942 р. останні оточили будинки місцевих поліцейських, у тому числі і Корнелюка. Вони

Я. Корнелюк, 1959 р.

⁴⁹ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 107–109.

⁵⁰ Там само, т. 3, арк. 112–114.

⁵¹ Там само, т. 7, арк. 129–130.

⁵² Там само, т. 6, арк. 253.

⁵³ Там само, т. 7, арк. 126.

⁵⁴ Там само, т. 5, арк. 18–19.

порозбивали вікна та печі⁵⁵. Їхні родини, ймовірно, не постраждали, бо вчасно заховалися. У зв'язку з тим, що сім'ї стали заручниками протистояння, конфлікт з місцевими радянськими партизанами був не стільки світоглядним, скільки мав ознаки особистої помсти.

Участь Я. Корнелюка, у каральній операції у Кортелісах достаточно не з'ясована. За свідченням очевидців, його бачили під час розстрілу з гвинтівкою, коли він їхав до центру села на велосипеді⁵⁶. За версією Корнелюка, під час знищення Кортеліс 23 вересня 1942 р. його разом із родиною врятував брат дружини – поліцейський Михайло Горнік⁵⁷. Сім'ю разом з іншими мешканцями села завели в окремий будинок, де вони перебували, коли розстрілювали їхніх односельчан. Після страти вони виїхали до Ратного⁵⁸.

Згідно свідчень Корнелюка у перших групах мешканців Кортеліс були розстріляні його матір і рідний брат. За цією ж версією, у Ратному нацистська адміністрація щодня викликала Корнелюка і змушувала його вступити у поліцію⁵⁹. Звичайно, аби мати менше покарання, він міг всіляко заводити слідство в оману, але факт вбивства його родичів видається цілком очевидним. Водночас, Корнелюк і Кошелюк стали очевидцями, а фактично співучасниками сотень смертей у Кортелісах. Це, безумовно, позначилося на їхньому світогляді і життєвих цінностях. Після вбивства мешканців Кортеліс мотивація їхніх дій могла зводитися до вибору: виконати наказ – вижити, відмовитися – загинути.

⁵⁵ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 7, арк. 127.

⁵⁶ Там само, т. 2, арк. 125.

⁵⁷ *Горнік Михайло Микитович («Орлик»)* – народився у с. Кортеліси Ратнівського р-ну. На початку нацистської окупації перебував у допоміжній поліції. Навесні 1943 р. перейшов до УПА. Обіймав посади чотового і заступника командира сотні. З осені 1944 р. – заступник референта СБ Камінь-Каширського надрайонного проводу ОУН, командир кущової бойкви СБ ОУН, господарчий Камінь-Каширського надрайонного проводу ОУН. За однією з версій, загинув у 1946 р.

⁵⁸ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 5, арк. 44–47.

⁵⁹ Там само, т. 7, арк. 254.

Після знищення села ратнівська поліція прибула на хутір Запіддя Кортеліської сільради, де переховувалися деякі мешканці Кортеліс та три радянські партизани⁶⁰. У результаті перестрілки поліцейські поранили радянського партизана Ксенофона Гасюка. Він помер через знущання та тортури. Як стверджували очевидці, Корнелюк вставляв йому в рот дуло своєї гвинтівки, пхав мох і болото⁶¹, тягав за ноги. Під час перестрілки отримала поранення 9-річна дівчинка, яку поліцейські дистрелили і кинули у колодязь. Поліцейські спалили всі чотири господарства і повели всіх разом з худобою до Ратного. Однак в урочищі Червінна поліцейських знову обстріляли радянські партизани і колона розбіглася⁶².

Якщо жорстокість до партизан та їхніх симпатиків стала наслідком подій у Кортелісах, де вбили родичів поліцейських, то самих німців, ймовірно, звинувачували менше. За час спільногого проживання у селі, партизани зблизилися із місцевими жителями і те, що вони стали винуватцями трагедії, ще більше підживлювало бажання помсти.

Я. Корнелюк продовжував службу в поліції: виконував накази й ухвалював самостійні рішення. Восени 1942 р. він разом з іншими поліцейськими прибув до с. Самари⁶³, де пострілом із гвинтівки вбив під час втечі кравця-єврея Хенінберга⁶⁴. Взимку того ж року Корнелюк також застрелив єврея у Ратному, коли останній намагався врятувати своє життя⁶⁵.

Узимку 1942–1943 рр. разом з іншими поліцейськими та німцями Корнелюк прибув на хутір поблизу с. Бузаки Камінь-Каширського району, де німець та заступник коменданта Мочічук розстріляли 2 жінок та 2 дітей за буцімто зв'язок із партизанами⁶⁶. Узимку 1943 р. група шуцманів, де перебував і Корнелюк,

⁶⁰ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 5, арк. 156.

⁶¹ Там само, арк. 151.

⁶² Там само, арк. 125–129.

⁶³ Ковельський р-н Волинської обл.

⁶⁴ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 5, арк. 187.

⁶⁵ Там само, арк. 284–288.

⁶⁶ Там само, арк. 55.

розстріляла єврея на кладовищі, що по Заболотівській вулиці у Ратному⁶⁷. 23 березня 1943 р. Корнелюк у складі групи місцевих поліцейських та німців прибув у с. Черче, де розстріляли 8 місцевих мешканців як показове покарання за невиконання повинності щодо вивезення лісу⁶⁸. У подальшому Я. Корнелюк і А. Кошелюк опинилася у лавах УПА, де, за малими винятками, продовжували спільну службу.

Екс-поліцейські у лавах українських повстанців

Наприкінці квітня 1943 р. серед ратнівських поліцейських поширилася чутка, що у деяких районах німці відправили шуцманів на роботи до Німеччини. На той час ковельська поліція вже відійшла «до лісу». Тому, за словами Кошелюка, остерігаючись за свою долю, 63 ратнівських поліцейських у перші дні травня перейшли в УПА у районі с. Самари⁶⁹. Вочевидь, це було головним мотивом переходу, адже матеріали 7-томної кримінальної справи засвідчили, що ні Кошелюк, ні Корнелюк ідеями української державності особливо не переймалися.

Обидва екс-поліцейські спочатку були у господарчій групі «Грота» (Іван Штик), згодом підпорядковувалися «Кубанцю»⁷⁰ та «Орлику»⁷¹. Із літа 1944 р. керівником господарської групи став Кошелюк⁷², який використовував псевдо «Дорош». За свідченнями останнього, він мав у своєму підпорядкуванні, в залежності від часу, від 3–4 до 10–12 повстанців⁷³. До його обов'язків належали збір продуктів харчування, одягу та необхідного спорядження для підрозділу УПА через старост і десятників. Корнелюк, який користувався псевдами «Окунь» та «Білуга», був

⁶⁷ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 5, арк. 59.

⁶⁸ Там само, арк. 262–263.

⁶⁹ Там само, т. 1, арк. 160–161.

⁷⁰ Резник Григорій Тимофійович – господарчий бригади УПА «Чорноморця». Арештований НКВС 25 січня 1945 р. Засуджений до розстрілу.

⁷¹ Ймовірно Горнік Михайло Микитович.

⁷² ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 6, арк. 223.

⁷³ Там само, т. 1, арк. 162.

постійно з «Дорошем»⁷⁴. У той час, коли чимало колишніх поліцейських зайняли помітне становище серед українських партизан, для Кошелюка з Корнелюком кар'єрна драбина лишилася безперспективною. Будь-яка інша керівна роль Кошелюка і Корнелюка в УПА не була доведена слідством.

Головним джерелом цього періоду лишаються документи радянських спецслужб, що розкривають лише один бік діяльності Кошелюка і Корнелюка. Про їхню участь у розгортанні визвольного руху, боротьбу з нацистами, якщо така й була, достеменно нічого не відомо. У зв'язку з цим ми звернено увагу лише на те, що інкримінувалося обом підслідним під час судового процесу. При цьому варто пам'ятати про можливість оголошення сфабрикованих звинувачень, ситуації, коли підсудні могли ухвалювали власні рішення, без згоди, а можливо і всупереч волі командування, практики боротьби українського визвольного руху з радянським тоталітаризмом, що використовувалися обома сторонами конфлікту та нині оцінюються як абсолютно неприпустимі.

Корнелюк і Кошелюк переважно діяли разом, тому не варто розділяти їхній досвід. Так, на судовому засіданні Корнелюка звинувачували у причетності до вбивства жителів хут. Великий Острів Височенської сільради⁷⁵ Івана Карпіка, Григорія Олексюка і цигана Йосипа Юзипчука восени 1943 р. Причиною вбивства послугувало те, що зять Олексюка перебував у радянських партизанах і він отримував від нього допомогу⁷⁶.

Восени 1943 р. під час нічного чергування у с. Щедрогір місцевий житель Іван Ковч сприйняв групу повстанців за радянських партизан. На запитання, що він знає про УПА, селянин вказав на помешкання А. Кошелюка, за що був побитий. Коли про цей випадок довідався останній, то знову побив Ковча разом з повстанцем «Тополею», забрав у нього свиню, шубу і шинель⁷⁷.

⁷⁴ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 112–113.

⁷⁵ Ковельський р-н Волинської обл.

⁷⁶ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 6, арк. 10.

⁷⁷ Там само, т. 1, арк. 166.

Наприкінці липня 1944 р. територія, де діяли підрозділи УПА, у складі яких воювали Кornелюк і Кошелюк, була зайнята Червоною армією. Радянська влада розпочинає активну боротьбу не лише із самими повстанцями, але й з їхніми родинами. У 1945 р. через А. Кошелюка виселили батьків з дружиною і сестрою⁷⁸. Варто припустити, що це мало свої наслідки у майбутньому: із світоглядно-політичного боротьба переростала у прагнення особистої помсти представникам партійно-радянського апарату та симпатикам комуністичного режиму.

На початку 1945 р. Кошелюк і Кornелюк супроводжували боївку СБ ОУН «Зарічного»⁷⁹ (ймовірно Кирило Трохимович Калапуз) на хут. Крупин, де повстанці вбили секретаря Щедрогірської сільради⁸⁰, його батьків та бабусю⁸¹. У цій групі був також син Кornелюка – повстанець Василь на псевдо «Груша». Згідно інформації Кornелюка, секретар дав свідчення на його дружину – Федору, яка була арештована співробітниками НКДБ⁸².

Варто зазначити, що до лав підпілля вступив не лише син Кornелюка, а й донька Текля, на нелегальному становищі перебувала дружина Федора. У травні 1945 р. донька Кornелюка з дружиною були арештовані на хут. Почапи⁸³. Однак їх відпустили, аби вмовили батька вийти з повинною⁸⁴. Але цього не сталося. Вдруге Т. Кornелюк арештували восени. Під час допиту 24 жовтня 1945 р. вона зазначила:

«Не повідомила органам радянської влади про знаходження бандитів тому, що мій батько сам знаходиться в банді і в основному вважала, що самостійну Україну воюють члени ОУН, тому у банді нас дуже багато знаходиться і за нас воювати буде Англія та Америка»⁸⁵.

⁷⁸ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 4, арк. 123.

⁷⁹ Там само, арк. 139.

⁸⁰ Там само, т. 1, арк. 114–115.

⁸¹ Там само, т. 6, арк. 63.

⁸² Там само, т. 5, арк. 64.

⁸³ Нині с. Самарівської ОТГ в Ковельському р-ні Волинської обл.

⁸⁴ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 6, арк. 261.

⁸⁵ Там само, арк. 253–254.

У результаті Теклю засудили на 10 років виправно-трудових таборів. Вона була звільнена у 1954 р.⁸⁶ Її брат Василь («Груша») загинув у 1945 р. на хут. Лімлово Дивинського району Брестської області Білорусії⁸⁷.

Навесні 1945 р. Корнелюк здійснив невдалу спробу вбивства заступника голови Невірського сільського виконкому Миколи Мельника через його активну роботу у встановленні комуністичного режиму⁸⁸. Зокрема, останній супроводжував групу військових для боротьби із повстанцями⁸⁹.

Влітку того ж року Корнелюк разом із повстанцями «Задираю» і «Ясенем» намагалися повісити жителя с. Щитинь⁹⁰ Костянтина Коцевича. Причиною було те, що він супроводжував підрозділ військ НКВС під час їхньої спецоперації проти повстанців. Але, останньому пощастило втекти⁹¹. Корнелюк був також у групі повстанців, яка вбила жительку с. Невір⁹² Ольгу Мельник, бо її чоловік, колишній радянський партизан, перебував у Червоній армії⁹³. «Окуню» також приписували участь у вбивстві 8 осіб на хут. Годинь (нині Ковельський р-н Волинської обл.)⁹⁴.

А. Кошелюка слідство звинувачувало у тому, що навесні 1945 р. він брав участь у вбивстві Параски Середюк, її сина з доњкою та свекрухи на хут. Поросля⁹⁵. Влітку 1945 р. на хут. Голіки Межиситівської сільради Кошелюк супроводжував групу повстанців, яка вбила Василя Колядюка з дружиною і сином⁹⁶.

⁸⁶ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 7, арк. 135.

⁸⁷ Там само, т. 6, арк. 253.

⁸⁸ Там само, арк. 111.

⁸⁹ Там само, т. 7, арк. 18.

⁹⁰ Камінь-Каширський р-н Волинської обл.

⁹¹ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 7, арк. 29.

⁹² Камінь-Каширський р-н Волинської обл.

⁹³ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 7, арк. 4.

⁹⁴ Там само, т. 6, арк. 230.

⁹⁵ Там само, арк. 80–83.

⁹⁶ Там само, т. 3, арк. 277–278.

Причиною розправи могло бути те, що Колядюк підтримував стосунки із головою сільради і допомагав йому різати ліс для будівництва⁹⁷. У 1945 р. останній також був вбитий за участю А. Кошелюка⁹⁸.

У тому ж році на хут. Почапи Залухівської сільради Кошелюк супроводжував групу повстанців, яка задушила подружжя Кацевичів, їхню невістку з онуком. Причиною було те, що син Кацевичів у роки нацистської окупації був у радянських партизанах, а із 1945 р. служив у Червоній армії⁹⁹. Також було припущення, що його мати надавала інформацію радянським спецслужбам про симпатиків українського визвольного руху¹⁰⁰.

А. Кошелюка звинувачували у причетності до вбивства матери міліціонера Софії Маковецької на хут. Дубровиця Межиситівської сільради¹⁰¹. Причиною трагедії стала не лише служба її сина, але й те, що вона часто натрапляла на повстанців. Відтак існувала підозра, що вона стежить за ними¹⁰².

Навіть підібрани слідчими факти дають змогу зрозуміти, що під час протистояння українського визвольного руху з комуністичним тоталітарним режимом жертвами ставали члени сімей обох сторін конфлікту. Попри розглянуті епізоди трагічної гибелі громадян, варто пам'ятати, що першість у масштабі терору стосовно місцевого населення зберігала за собою радянська влада.

Співробітництво А. Кошелюка із органами держбезпеки

У серпні–вересні 1945 р. на хут. Доманово Кортеліської сільради відбулася сутичка між повстанцями та опергрупою райвідділу НКДБ, під час якої «Дорош» був поранений в руку і

⁹⁷ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 6, арк. 107.

⁹⁸ Там само, арк. 66–68.

⁹⁹ Там само, т. 3, арк. 256–273.

¹⁰⁰ Там само, т. 1, арк. 124–126.

¹⁰¹ Там само, т. 3, арк. 203–205.

¹⁰² Там само, т. 7, арк. 209 зв.

змушений був переховуватися. Корнелюк продовжував підтримувати контакт з останнім¹⁰³. На той час співробітники держбезпеки вже володіли даними про обох повстанців. Оперуповноважений Любешівського райвідділу НКВС Олександр Шишіkin передав Корнелюку лист із пропозицією вийти із підпілля¹⁰⁴. Такі ж листи були адресовані «Дорошу» і «Ясеню»¹⁰⁵.

14 грудня 1945 р. винищувальна група с. Воля-Щитинська на хут. Почапи Залухівської сільради затримала Я. Корнелюка¹⁰⁶. Опору він не чинив, а в момент затримання тримав у руках уже згаданий лист. Корнелюк одразу почав співпрацювати з оперативниками і давав свідчення на інших учасників підпілля. Також він провів групу на хут. Щитинь, де переховувався А. Кошелюк¹⁰⁷. Останній на суді свідчив, що був затриманий у листопаді 1945 р. (за плином часу, ймовірно, не міг пригадати конкретніше) і був доставлений у Любешівський район, де, окрім участі у вбивстві 5–6 осіб (ймовірно, мався на увазі розстріл єреїв у Хотешові), все розповів оперативникам¹⁰⁸.

Оскільки обидва повстанці почали одразу активно співпрацювати із співробітниками держбезпеки, у документах спецслужб знаходимо дещо інші дані про їхнє начебто затримання. У зведеннях йшлося про те, що на початку 1946 р. Любешівський райвідділ МВС почав листування із керівником боївки «Дорошем»¹⁰⁹. У результаті 24 грудня він та ще один повстанець вийшли з повинною¹¹⁰. Органи держбезпеки намагалися повною мірою використати А. Кошелюка і Я. Корнелюка для знищення українського визвольного руху, тому покривали їхні злочини і допомагали соціалізуватися у радянському суспільстві.

¹⁰³ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 1, арк. 128–129.

¹⁰⁴ Там само, т. 7, арк. 67 зв.

¹⁰⁵ Там само, арк. 69.

¹⁰⁶ Там само, т. 5, арк. 17 зв.

¹⁰⁷ Там само, т. 4, арк. 66.

¹⁰⁸ Там само, т. 7, арк. 211 зв.

¹⁰⁹ ГДА СБ України, ф.13, спр. 372, т. 57, арк. 224.

¹¹⁰ Там само, ф. 2, оп. 55, спр. 4, т. 3, арк. 197.

Ставши агентом радянських спецслужб, А. Кошелюк мешкав у Ратному, вдруге одружився¹¹¹. Пара проживала у громадянському шлюбі. Кошелюк був старшим за дружину на 11 років, тому троє дітей у подружжя народилося тоді, коли йому було за 40¹¹². У 1947–1948 рр. він працював у ратнівському промкомбінаті, згодом на машинно-тракторній станції. У 1957 р. знову повернувшись на промкомбінат. До часу свого арешту 26 серпня 1958 р.¹¹³ А. Кошелюк упродовж 13 років жив і працював там, де скочував злочини. Про це знали як місцеві жителі, так і співробітники місцевого апарату держбезпеки. Вони у даному випадку не покарали нацистських злочинців, а завербували їх, аби знешкодити свого найголовнішого противника – підпілля ОУН.

Після арешту А. Кошелюка через події понад 10-річної давності допитували оперативників держбезпеки, які з ним співпрацювали. Звичайно ж, вони намагалися себе всіляко вигородити, оскільки усвідомлювали, що їх можуть звинувати у співробітництві із нацистськими злочинцями. Вони укотре наголошували на важливості боротьби із українським підпіллям.

Згідно свідчень старшого оперуповноваженого Ратнівського райвідділу МВС–МДБ Миколи Блінова, «Дорош» та «Окунь» «оперативно використовувалися для виявлення зв'язків банди ОУН». Спочатку Кошелюк і Корнелюк відмовлялися йти до Ратнівського райвідділу МВС–МДБ для надання допомоги у боротьбі з повстанцями, адже на території району вони вчинили багато злочинів. Однак у лютому 1946 р. із Любешівського райвідділу НКВС Кошелюк був переданий ратнівським силовикам, де, згідно свідчень Блінова, «його оперативно використовували для виявлення зав'язків банди ОУН у Ратнівському районі». Під час слідства Блінов стверджував, що Кошелюк просто не допитувався про злочини на території Ратнівського району у період окупації, але при цьому він виступав у ролі свідка по інших справах¹¹⁴. Для прикладу, у 1946 р. А. Кошелюк проходив

¹¹¹ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 4, арк. 124.

¹¹² Там само, т. 1, арк. 14.

¹¹³ Там само, т. 7, арк. 142.

¹¹⁴ Там само, т. 4, арк. 75–76.

свідком у кримінальній справі Степана Гордійчука, який був інформатором повстанців та від 1944 р. працював секретарем Межиситівської сільради¹¹⁵.

До свідчень Блінова виникає ряд питань. Про причетність А. Кошелюка до злочинів, скоених у період нацистської окупації, держбезпеці було відомо з 1944 р. Для прикладу, 15 червня 1944 р. арештований староста с. Мельники-Річицькі надав свідчення, що Кошелюк конвоював місцевих єреїв до Ратного, де їх розстріляли¹¹⁶. Варто вважати, що це була не єдина справа, де міг фігурувати Кошелюк. Про його злочини навіть ходили чутки серед місцевого населення. Так, згідно свідчень мешканця с. Проніж Ратнівського району, місцеве населення розповідало, що Кошелюку у минулому розстріяв багато осіб¹¹⁷. Згідно свідчень мешканця с. Старостине, після того, як Кошелюк вийшов з підпілля, очевидці розповідали, що він теж розстріяв чимало осіб у Ратнівському районі¹¹⁸. Мешканець с. Хотешів розповів, що односельчани знали, що Кошелюк, який розстрілював єреїв у селі, проживав у Ратному¹¹⁹.

Співпраця Кошелюка із органами держбезпеки негативно оцінювалася самими співробітниками. Так, старший оперуповноважений Блінов свідчив:

«За час оперативного використання Кошелюка він не ліквідував жодного учасника банди ОУН, які діяли на території Ратнівського району після його легалізації із банди»¹²⁰.

Це не дивує, адже Кошелюк був давно розконспірований. Дещо вражає саме формулювання, оскільки для ліквідації членів українського визвольного руху злочинцю видали не лише зброю але й «право на вбивство».

Подібні свідчення давав інший представник держбезпеки Дмитро Русняк:

---

¹¹⁵ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 3, арк. 215–216.

¹¹⁶ Там само, арк. 169–170.

¹¹⁷ Там само, т. 2, арк. 106.

¹¹⁸ Там само, арк. 125.

¹¹⁹ Там само, арк. 168.

¹²⁰ Там само, т. 4, арк. 76.

«Кошелюк мною та іншими співробітниками РВ МДБ неодноразово допитувався у якості свідка по справах арештованих зв'язкових і бандпосібників банди ОУН».

Результативність його роботи також була негативно оцінена Русняком:

«Як мені відомо, за період моєї роботи у райвідділі МДБ з квітня 1947 р. по грудень 1951 р., Кошелюк не ліквідував жодного учасника банди ОУН, які діяли на території Ратнівського району у цей час»¹²¹.

Варто врахувати, що негативна оцінка роботи А. Кошелюка співробітниками МДБ могла бути пов'язана також із завданням слідства зібрати максимум матеріалів, які дозволили б не лише інкримінувати ряд злочинів, але й у повній мірі дискредитувати самого підсудного.

Співробітництво Я. Корнелюка із органами держбезпеки

Біографія, як і кар'єра Я. Корнелюка після виходу з підпілля, була напрочуд динамічною. Якщо його затримали 14 грудня 1945 р., то вже 24 грудня Любешівський райвідділ НКВС¹²² доручив йому командування винищувальною групою с. Залухів (так звані «істребки»)¹²³. Поряд із цим, з грудня 1945 р. по травень 1948 р. Корнелюк працював районним уповноваженим міністерства заготівлі СРСР у с. Залухів¹²⁴. Як не парадоксально це звучить, але він займався збором сировини та продуктів харчування фактично там само, де виконував такі ж завдання для підрозділу УПА. У такій ситуації місцеві жителі усвідомлювали не лише безкарність, а й власну безправність перед владою, що лишалася незмінною за суттю, що увиразнювали її представники.

Докладно про співробітництво Я. Корнелюка із органами держбезпеки довідуємося із його касаційної скарги від 24 липня 1959 р. У ній він зазначив:

¹²¹ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 4, арк. 76–78.

¹²² Там само, т. 5, арк. 17 зв.

¹²³ Там само, арк. 22.

¹²⁴ Там само, т. 7, арк. 137.

«Після проведення відповідної перевірки органи радянської влади звільнили мене від покарання, і я став активно допомагати радянській владі в ліквідації залишків бандитського охвістя. Через 10 днів після явки з повинною мені органами радянської влади була довірена зброя, при допомозі якої мною особисто був знищений або заарештований не один бандит»¹²⁵.

Іншу картину розкрили свідчення членів його винищувальної групи. І тут знову ж ми натрапляємо на парадоксальну ситуацію. Одним із допитаних слідчими був Василь Самарчук. Ще перебуваючи на нелегальному становищі, Корнелюк побив його дружину палицею за те, що остання відмовилася віддати йому покривало. При цьому він обурювався і говорив, що

«життя ікріві не жаліє, бореться за самостійну Україну, а йому жаліють покривало»¹²⁶.

Після виходу з підпілля Корнелюк знову обійняв «вище» становище над Самарчуком, але тепер уже офіційно. Враховуючи це, свідчення останнього можуть бути суб'єктивними. Отже, під час допиту у 1959 р. Самарчук дав наступні свідчення:

«Мені, як колишньому бійцю винищувальної групи, відомо, що Корнелюк, будучи командиром нашої винищувальної групи, не тільки не вів боротьбу з бандитами УПА, а, навпаки, систематично пиячив, чим розкладав дисципліну винищувальної групи і зривав заходи по боротьбі з бандитами. Із розмов односельчан, прізвищ яких не пам'ятаю, мені відомо також, що Корнелюк зловживав своїм службовим становищем агента уполмінзагу, вимагав від населення хабарі, за які незаконно знижував поставки сільськогосподарських продуктів, а невигідних йому громадян обкладав непомірно високими поставками, але за давністю часу конкретних фактів про це не пам'ятаю»¹²⁷.

Зловживання службовим становищем Корнелюка підтверджували й інші свідки¹²⁸. Деякі з них вважали, що він і надалі продовжував співпрацювати з ОУН, адже нічого не боявся і вільно себе почував¹²⁹.

¹²⁵ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 7, арк. 255.

¹²⁶ Там само, т. 6, арк. 151.

¹²⁷ Там само, арк. 156.

¹²⁸ Там само, арк. 168.

¹²⁹ Там само. арк. 271.

Оперуповноважений Любешівського райвідділу НКВС Василь Жарносенко також стверджував, що Корнелюк у винищувальній групі не проявляв активності. Навпаки, під час зіткнень з повстанцями, вів себе як боягуз¹³⁰. Незважаючи на негативні характеристики, Корнелюк продовжував виконував обов'язки командира винищувальної групи до травня 1948 р. Його кар'єра рухалася вгору. Очевидно, не останню роль у цьому зіграла протекція співробітників місцевого апарату держбезпеки. Я. Корнелюка призначили заступником голови колгоспу у с. Велика Глуша Любешівського району¹³¹.

Відчуття безкарності і вседозволеності рано чи пізно мали досягти певної кульмінації. Цей день настав 28 грудня 1949 р., коли Корнелюк разом з головою сільради і його заступником, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, взяли зброю і вирішили покарати селян, які, на їхню думку, не виконували норм лісозаготівлі. У результаті троє представників радянської влади влаштували банальний грабіж та мало не вбили одного із селян: стріляли, але не влучили¹³². Усі троє були покарані 5 роками позбавленням волі із збереженням громадянських прав¹³³. Корнелюк відбував покарання у Київській області та був звільнений за амністією вже у квітні 1953 р.¹³⁴ Зважаючи на зловживання службовим становищем, розбій і час, коли це сталося, вирок суду видається лояльним. Як термін, так і місце покарання (не на далекій Півночі) можуть свідчити про певні заслуги Корнелюка перед радянською владою.

Варто зазначити, що покарали не лише Корнелюка, але і його сім'ю – дружину із дочкою і сином депортували як членів родини учасника ОУН, майно конфіскували¹³⁵. Правом наданого імунітету перед каральною машиною не встигли скористатися ще двоє дітей Корнелюка – син Василь («Груша»), який загинув

¹³⁰ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 7, арк. 72.

¹³¹ Там само, т. 5, арк. 22.

¹³² Там само, т. 7, арк. 131.

¹³³ Там само, арк. 131–132.

¹³⁴ Там само, т. 5, арк. 23.

¹³⁵ Там само, т. 7, арк. 133.

у лавах УПА та дочка Текля, яку арештували ще до затримання батька. Хоча Корнелюк і почав співпрацювати із представниками комуністичного режиму, доноська продовжувала відбувати покарання.

Після звільнення у квітні 1953 р. Корнелюк усвідомлював, що повернутися назад не варто, адже вся округа знала про його злочини і налагодити життя буде дуже проблематично.

Корнелюк приїхав у Залухів і впродовж двох тижнів мешкав у будинку одного із колишніх бійців його винищувальної групи¹³⁶. У липні 1953 р. він виїхав до с. Аджамка (нині Кропивницький р-н Кіровоградської обл.)¹³⁷. Він написав листа у Залухів і просив не повідомляти нікому його адресу¹³⁸. Однак, надовго там не затримується і в лютому 1958 р. переїхав до м. Чорногорка Хакаської області Росії до своєї репресованої родини. У березні вони переїхали до с. Биря Красно-Туранського району Красноярського краю Росії. Однак, вже у серпні Корнелюк разом із новою дружиною знову переїздить до м. Туран Тувінської автономної області Росії¹³⁹, де й був арештований 27 лютого 1959 р. Для проведення подальших слідчих дій його перевели до Луцька 16 квітня того ж року¹⁴⁰. Як було зазначено, А. Кошелюка арештували раніше – 26 серпня 1958 р.¹⁴¹ Відтак, доля знову звела їх разом.

Судовий процес

Після розслідування кримінальна справа була передана до суду, який тривав упродовж 22–24 липня 1959 р.¹⁴² і був висвітлений у місцевій пресі¹⁴³. Зважаючи на розлогий судовий процес, зупинимося лише на окремих моментах.

¹³⁶ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т 6, арк. 157.

¹³⁷ Там само, т 5, арк. 22.

¹³⁸ Там само, т. 6, арк. 157.

¹³⁹ Там само, т. 5, арк. 22.

¹⁴⁰ Там само, т. 7, арк. 154.

¹⁴¹ Там само, арк. 142.

¹⁴² Там само, арк. 211 зв.

¹⁴³ Радченко Н. Катюгам – по заслузі! // Радянська Волинь. – 1959. – 29 липня. – С. 4.

Під час проведення слухань Корнелюк і Кошелюк дещо визнавали, інколи заперечували покази свідків, стверджували, що вони брешуть, або апелювали до того, що не в змозі пригадати події минулого¹⁴⁴.

У своєму виступі Кошелюк зазначив:

«Я розумію, що зробив багато горя, але я рятував своє життя»¹⁴⁵.

Розуміючи безвихід свого становища, він вдруге попросив його заслухати, але суд відмовив¹⁴⁶. Очевидно, що додаткові свідчення дозволили б пролити більше світла на мотиви й обставини його злочинів. Також варто зважати, що, за «радянською традицією», у таких ідеологічних показових процесах рішення суду було підготовлене і погоджене ще до початку його проведення. У свою чергу, Корнелюк стверджував, що під час служби у поліції нікого не вбив¹⁴⁷.

24 липня 1959 р. Корнелюк і Кошелюк були засуджені до вищої міри покарання – розстрілу¹⁴⁸. Кошелюк подав касаційну скаргу, де зазначив:

«Упродовж 1946–1947 рр. я безкоштовно виконував ряд доручень від органів державної безпеки по знищенню бандитів та їх зв'язків»¹⁴⁹.

Однак вона не була задоволена. Вирок було виконано 2 лютого 1960 р. у Києві¹⁵⁰. У 1996 р. прокуратурою реабілітовані вони не були¹⁵¹.

Таким чином, досліджені короткі життєписи А. Кошелюка і Я. Корнелюка, насамперед, стосуються дилеми вибору у Другій світовій війні. Зазначена проблема відносно нещодавно стала предметом наукових зацікавлень істориків. З огляду на суб'єк-

---

¹⁴⁴ ГДА СБ України, м. Луцьк, спр. 21695, т. 7, арк. 213 зв.

¹⁴⁵ Там само, арк. 211 зв.

¹⁴⁶ Там само, арк. 232 зв.

¹⁴⁷ Там само, арк. 254.

¹⁴⁸ Там само, арк. 243.

¹⁴⁹ Там само, арк. 252.

¹⁵⁰ Там само, арк. 283–284.

¹⁵¹ Там само, арк. 305.

тивний характер доступних архівно-кримінальних справ спецслужб, висвітлення всіх факторів впливу на ухвалення рішень А. Кошелюком і Я. Корнелюком є не завжди можливим. Докладного розгляду вимагає й рівень їхньої участі в окремих злочинах. Слід також зауважити, що дефініція самого злочину періоду Другої світової війни не завжди відповідає сьогоднішнім суспільним і правовим оцінкам.

Нині загальновідомо, що радянські спецслужби активно вербували українських повстанців, переслідуючи завдання цілковитого знищення визвольного руху. На прикладі біографій А. Кошелюка і Я. Корнелюка ми бачимо, що співробітники державної безпеки свідомо діяли не лише всупереч проголошеним державним ідеологемам, але й замовчували злочини та часто всіляко сприяли завербованим агентам. Зазначений аспект проблеми потребує юридичного розгляду, адже допомога злочинцям квалифікується теж як співучасть у злочині.

Параadoxальним видається той факт, що А. Кошелюк і Я. Корнелюк, попри скоене, фактично не змінили місця свого проживання. Вони постійно перебували серед тих, хто чув або й навіть був свідком їхніх злочинів. Більше того, Я. Корнелюк певний період часу навіть виконував обов'язки радянського заготівельника, що свого часу робив для УПА. Відтак складається враження, що місцеве населення розуміло свій безправний статус перед змінними владами і режимами, які чергувалися упродовж війни.

REFERENCES

1. Antoniuk, Ya. (2014). Ukrainskyi vyzvolnyi rukh u postatiakh kerivnykiv. Volynska ta Brestska oblasti (1930–1955). Seria «Litopys UPA» Biblioteka. Vol. 13. Toronto and Lviv: Vydavnytstvo «Litopys UPA». [In Ukrainian].
2. Antoniuk, Ya. (2018). Zlochynets chy zhertva? Ne prostyi zhyttie pys komendanta boivky SB Ivana Danylevycha (1920–1964). *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Kovel i Kovelschyna v ukrainskii ta yevropejskii istorii.* (65), 5–12. Kovel: TOV «Kovelska miska drukarnia».. [In Ukrainian].
3. Baran, V., Pavliuchyk, F. and Tokarskyi, V. (2012). Istoryia orhaniv derzhavnoi bezpeky na Volyni. Lutsk: Initsial. [In Ukrainian].

4. Bondaruk, L., Zek, B., Yatsechko-Blazhenko, T. (2020). Proekt. «Ukraina». Volyn 1939–1946 rokiv. Okupovana, ale neskorena. Kharkiv: Folio. [In Ukrainian].
5. Suschuk, O.P. (2006). Ahenturno-operatyvna robota radianskykh karalno-represyvnykh orhaniv u Volynskyi oblasti (1944–1953). *Humanitarnyi zhurnal*, 3–4 (31–32), 148–154. [In Ukrainian].
6. Zek, B. (2014). Trahediia yevreiv na Ratnivschyni u 1941–1943 rr. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Z istorii natsionalnykh menshyn na Volyni. Naukovyi zbirnyk* (49), 38–44. Lutsk: Vezha. [In Ukrainian].

Zek B. Nazi criminals at work in the MGB–KGB: the Volyn mark

The aim of the study is to describe the difficulties of the personal life choices that people made during World War II and the post-war period based on the biographies of A. Koshelyuk and J. Kornelyuk who came from Volhynia. They served in the auxiliary police, were members of The Ukrainian Insurgent Army, however became agents of Soviet state security. The author has attempted to analyze the criminal acts according to which both men were accused during the trial, to consider the motives that prompted them to make those decisions as well as to explain how and why former Nazi criminals found themselves in the Soviet security services.

Research methodology. General scientific and special historical methods of cognition were used to achieve these goals. Among the first methods were the practice of deduction and induction, analysis and synthesis, comparison. The direct results of the research were achieved through the use of tools of prosopographic, historical problematic and historical descriptive methods.

Conclusions. As a result of the research, it was possible to shed light on the biographies of A. Koshelyuk and J. Kornelyuk during World War II in the context of the problem of the choice dilemma. The author compared their biographies and identified common characteristics. Along with the consideration of the crimes incriminated in both men, explanations and motives that influenced their decisions are given in the article. It was established that A. Koshelyuk and J. Kornelyuk agreed to cooperate with the Soviet intelligence agencies due to the possibilities of covering up their crimes committed during the Nazi occupation and while in an illegal position. As members of Soviet security forces, they took part in the struggle against the Ukrainian liberation movement. Despite this, the men were arrested by the Soviet authorities and tried 12 years later.

Key words: A. Koshelyuk, J. Kornelyuk, police, crime, UPA, Soviet intelligence agencies.